

המאמרים בחוברת כפולה זו של "פעמים" עוסקים ביהודים באימפריה העות'מאנית; בחוברת הבאה יבאו מאמרים נוספים על היהודים ביוון ובתורכיה במאה העשרים. החוברת נוצרה ביוזמתו של ד"ר אייל ג'יניאו, לשעבר סגן ראש מכון בן צבי, ואנו מודים לו על סיועו בהכנתה.

■ פותח את החוברת מאמרו של אייל ג'יניאו על היהודים בצבא העות'מאני במלחמות הבלקן (1912-1913) – מלחמות אלה היו נקודת מפנה מרכזית ביחסה של המדינה העות'מאנית כלפי המיעוטים הדתיים שחיו במסגרתה. המאמר מציג את ההתנסויות של היהודים העות'מאנים דוברי הלדינו במהלך הלחימה ובוחן את תגובותיהם לאתגרים החדשים שניצבו בפניהם: גיוס, לחימה ופעילות בחזית העורף. באמצעות שימוש במקורות שונים בני הזמן שפורסמו בלדינו – בעיקר העיתונות שיצאה לאור באסתנבול, סלוניקי ואזמיר – וכן באמצעות בחינה של פרסומים שונים בתורכית עות'מאנית, בוחן המאמר כיצד תפסו היהודים את הרעיון של לאומיות עות'מאנית ואת מקומם המיוחד של היהודים במסגרת הקהילה המדומיינת של העות'מאנים.

ד"ר אייל ג'יניאו מלמד בחוג ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ מאמרה של קתרין פלמינג עוסק אף הוא במקומם של היהודים בקהילות הלאומיות שהתהוו במאה הי"ט. בארבעה באוגוסט 1847 פרצו פורעים אל ביתו של דויד פסיפיקו, יהודי אמיד שחי באתונה, ופגעו ברכושו ובבני משפחתו. מאמרה של פלמינג עוסק בפרשה המשפטית והדיפלומטית שהתפתחה בעקבות מאורע זה, שהיו מעורבות בה ממשלות בריטניה ויוון, וידועה בשם "פרשת פסיפיקו". המעקב אחרי השתלשלותה של הפרשה שופך אור מזווית חדשה על הדיון בשאלת השתייכותם הלאומית של יהודי יוון במאה הי"ט, אחרי הקמת מדינת הלאום היוונית.

פרופ' קתרין פלמינג מלמדת היסטוריה באוניברסיטת ניו יורק, ועומדת בראש המרכז ללימודים אירופיים ומזרח תיכוניים, ובראש תוכנית אונאסיס ללימודים הלניסטיים.

■ מאמרה של שרה אברביה שטיין עוסק בפרסומות בעיתונות בלדינו באימפריה העות'מאנית בסוף המאה הי"ט ובתחילת המאה הכ'. המאמר בוחן את הפרסומות בעיתונות הלדינו במסגרת דיון במגמות הכלכליות והתרבותיות של הקוראים הספרדים. לדעת המחברת הפרסומות לבגדים, ביטוח ושיקויי מרפא, משקפות את תהליכי ההתמערבות שהיו משותפים למדפיסים בלדינו בדרום מזרח אירופה, אולם לתהליכים אלה היה גוון עות'מאני וספרדי מיוחד בפני עצמו. פרופ' שרה אברביה שטיין מלמדת במחלקה להיסטוריה ובבית הספר על שם הנרי מ' ג'קסון באוניברסיטת ושינגטון בסיאטל.

■ סחר הבשר היה מאז ומתמיד, ובכל רחבי הפזורה היהודית, נושא מרכזי שנמצא בצומת הדרכים של הכלכלה (משום שהיה זה מצרך בסיסי), הפוליטיקה (משום שבאמצעות צריכת הבשר מומן חלק חשוב מתקציב הקהילה היהודית) והדת (משום שהגבלות שהוטלו על אופן

צריכתו). מינה רוזן מתארת במאמרה את סחר הבשר בין יהודי אסתנבול, את השימוש בצריכת הבשר להעתקת כובד המשקל של תקציב הקהילה מכתפי העשירים לכתפי העניים, ואת האופן שחברי הקהילה ביטאו בו את מריים כלפי הסדר החברתי שהתגבש בה במהלך המאות הי"ח והי"ט, עד להקמת הרפובליקה התורכית. מבין עלי פנקסי בית הדין הרבני של אסתנבול עולה דמותה של קהילה יהודית שיחידיה מתמודדים עם השינויים המתחוללים בסדרי העולם כפי שהורגלו לראותו. עולם מסורתי שבו החזקים נשאו באחריות לחלשים הלך והשתנה לנגד עיניהם, והיה לעולם שבו כל אחד לנפשו. ההתמודדות נעשתה באמצעות התנערות מן ההסדרים והכללים השונים שנקבעו על ידי הסדר הישן, ושרתו ברבות הימים רק את החזקים. אחד הביטויים של המרי היה שיתוף הפעולה בין קצבי אסתנבול היהודית לבין דלת העם, בהתעלמות מן הנוהל של גביית המסים לקהילה דרך צריכת הבשר. פרופ' מינה רוזן מלמדת בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה.

■ מאמרו של ירון בן־נאה עוסק בקשר בין מיניות, הגדרות חברתיות של נשיות וגבריות ומבנה העוצמה והעושר בחברה היהודית העות'מאנית. השיח בספרות השאלות ותשובות, בספרי מוסר ובעיקר בשרידי התקנות העבריות שהגיעו לידינו, מלמד על שאילת התפיסה המגדרית מן החברה הסובבת ולפיה הנשיות (בעיקר זו של אשה פוריה) משמעה מיניות, שכוח הפיתוי שלה כה רב עד שמפגש עמה משמעותו הכמעט ודאית מפגש מיני. בדומה לחברת הרוב המוסלמית העות'מאנית השלטת, ביקשה החברה היהודית להגן על הגבר ועל הקהילה ויציבותה בריסון ושליטה במיניותה המאיימת של האשה (וכן זו של נער צעיר). מטרה זו הושגה בשתי דרכים עיקריות – חינוך האשה מקטנותה לדגם הנשי האידיאלי (אשת חיל, נשואה, עקרת בית, צנועה), ותקנות קהל שהטילו מגבלות על יציאתה לרשות הרבים והורו על כיסוי הגוף והסתרתו. ייתכן שברקע הדברים נמצא הרצון לעצב את הקהילה היהודית כקהילה קדושה, מופתית. התקנות ממחישות את עומק המעורבות, השליטה והפיקוח, שראשי הקהל ביקשו לעצמם בחיי הנשים, והן חושפות יותר מטפח מן המציאות הבלתי מוכרת של הפרות תכופות של נורמות דתיות וחברתיות בחברה המסורתית. ד"ר ירון בן־נאה מלמד בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ עניינו של המאמר של אלדינה קינטנה בראשר הוא במבנה הדיסקורסיבי של הפירוש הנודע למקרא בספרדית־יהודית "מעם לועז" (בראשית – ת"צ; שמות א – תצ"ג). את הספרים הראשונים כתב הרב יעקב כולי, והם נועדו לחינוך ליסודות היהדות בין הספרדים וכוונו בעיקר לרבנים, לגבאים ולחזנים, שתפקידם היה לדרוש בקהילות ספרדיות באימפריה העות'מאנית ובצפון אפריקה. "מעם לועז" כתוב בסגנון האופייני לדרשה, בנוסחאות פתיחה הבונות את הטקסט ויוצרות עם יתר חלקי הדרשה את הערכים העולים מן המקורות, שהמחבר ביקש לטעת בין היהודים בזמנו. יסודות לשוניים אופייניים לספרות שבעל פה שימשו כדי להפוך את מרקמי המקורות לאקטואליים, ונועדו לעורר את תשומת לב הציבור להפנמה ולמעשה.

ד"ר אלדינה קינטנה בראשר היא עמיתת מחקר באוניברסיטה העברית בירושלים ומלמדת במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בראילן.

■ מאמרו של דוד אשכנזי עוסק בחיילים יהודים בצבא העות'מאני, והוא מתמקד בגיוס היהודים לצבא הזה באסתנבול בשנים 1909-1910. המאמר בוחן את תגובות היהודים לחוק החדש של הגיוס לצבא העות'מאני בשנת 1909, כפי שהן משתקפות בעיתון "איל טיימפּו" בלדינו. היהודים באסתנבול, שנחשפו לקריאות להשתלבות בחיי המדינה העות'מאנית מיד לאחר מהפכת "התורכים הצעירים" בשנת 1908, לא נטו להתגייס מרצונם, ורובם חיפשו כל דרך אפשרית להשתחרר משירות צבאי. ידיעות על הגיוס לפי החוק החדש של השירות הצבאי מצביעות על כך שרבים מבני הקהילה העדיפו להישאר במעמד של עדה דתית, שאינה משתלבת בלאום כלשהו. הקהילה היהודית באסתנבול לא נסחפה בתהליך של הגדרה לאומית, שהתקיים באותה עת בקרב העדות הלאומיות בבלקן, ולא נטתה להתעת'מנות ברוח "הועד לאחדות ולקדמה", שחולל את מהפכת "התורכים הצעירים".

דוד אשכנזי הוא תלמיד מחקר במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בראילן.

■ אברהם אלקיים מבקש לקרוא את ספרה של אסין עדן, "סלוניקי – ספר בישול משפחתי", בתור תעודה אישית, פסיכולוגית, סוציולוגית ואנתרופולוגית, המשתקפת דרך התרבות החומרית של האוכל. לדעת המחבר הספר הוא בבחינת מנסרה, שמשתקפים בה עידן ועדה שעברה תהליך של חילון בתורכיה המודרנית. האוכל כאילו ניתק מהזמן המקודש, כלומר מהביוגרפיה המיתולוגית-המשיחית של שבתי צבי, מתחלן בתורכיה הכמאליסטית, ומקבל את משמעותו החדשה דרך הזיכרון הקיבוצי של "היחד" השבתאי, המתעצב הפעם מבעד לדמות האם. בדומה לעדה השבתאית כולה, הנסתר בספר רב על המגולה, והמחבר סובר שדווקא נסתר זה, אם נכוון אליו את מבטנו, יש בו כדי לזרוע אור נוסף על זהותם של השבתאים בני זמננו.

ד"ר אברהם אלקיים מלמד במגמה לפילוסופיה יהודית במחלקה לפילוסופיה באוניברסיטת בראילן, ועומד בראש מרכזו שלמה מוסיוף לחקר הקבלה באוניברסיטת הוו.

■ עוד בחוברת ביקורות וסיקורות. ד"ר גדעון בויק בוחן את מחקר קערות ההשבעה הבבליות בספרו של דן לוינן על הקערות האלה; ג'ני לבל מעיינת בספרה של דינה קטן בן-ציון על יהודים ויהדות ביוגוסלביה לשעבר בראי הספרות; וד"ר לאה בורנשטיין-מקובצקי דנה בספרו של צבי קרן על קהילת יהודי רוסצ'וק. בין הסיקורות גם סקירה של ד"ר שפרה שונל על פרסומים במדעי היהדות מקטלוגיה שבספרד.